

Agnieszka Pawłowska, *Ikonografia godeł cechowych na Pomorzu brandenbursko-pruskim* (Uniwersytet Szczeciński. Rozprawy i Studia, t. 1098), Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2019, ss. 382 [1], ISBN 978-83-7972-324-9.

Nie można w pełni poznać i zrozumieć życia dawnych cechów rzemieślniczych oraz gildii kupieckich bez zagłębienia się w sferę ich ikonografii. To za pomocą znaków i symboli umieszczonych na pieczęciach i przedmiotach codziennego użytku korporacje komunikowały się ze społeczeństwem. Poprzez znaki i symbole wyrażano także poczucie przynależności do wspólnoty rzemieślników i kupców. Komunikacja za pomocą znaków była szczególnie bliska ludziom średniowiecza, ze względu na słabo rozpowszechnioną znajomość pisma, ale także w czasach nowożytnych przekazy ikonograficzne nie straciły na swojej użyteczności. Monografia Agnieszki Pawłowskiej pt. *Ikonografia godeł cechowych na Pomorzu brandenbursko-pruskim* jest próbą rozpoznania bogatej sfery godeł cechowych i ukrytych w nich treści na ziemiach, które do tej pory nie doczekały się wystarczającej uwagi badaczy w tym zakresie.

Autorka jest związana z Akademią Sztuki, wcześniej współpracowała także z Muzeum Narodowym w Szczecinie. Ma w swoim dorobku publikacje z zakresu sfragistyki i ikonografii cechowej oraz historii samych cechów¹. Omawiana rozprawa wyrasta zatem z zainteresowań życiem i kulturą, a przede wszystkim światem symboli rzemieślniczych korporacji.

Wśród celów badawczych autorka deklaruje przede wszystkim chęć wypełnienia luki w badaniach nad ikonografią cechową Pomorza Zachodniego. Postanawia prześledzić proces rozwoju godeł cechowych, a także ukazać ich wymowę oraz poddać interpretacji symbolikę. Jednocześnie pragnie zwrócić uwagę na tożsame zjawiska w krajach ościennych. Badania objęły brandenbursko-pruską część Pomorza w okresie od szczecińskiego recesu granicznego (1653 r.), z uwzględnieniem zmian terytorialnych zachodzących na przestrzeni XVIII w., aż po rok 1805. Wybrana cezura końcowa może budzić pewne wątpliwości, ponieważ dotyczy wydarzeń politycznych (wkroczenie na teren Rzeszy Niemieckiej wojsk napoleońskich) niemających wielkiego wpływu

¹ Wśród prac autorki należy wymienić m.in. Agnieszka PAWŁOWSKA, *Cechy miasta Dąbie w XVII i XVIII wieku*, [in:] *Dąbie poprzez wieki. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej 21 września 2010 roku z okazji 750. rocznicy lokacji Dąbia na prawie magdeburskim*, red. Radosław GAZIŃSKI, Krzysztof MARCINOWKI, Szczecin 2010, s. 39–50; eadem, *W poszukiwaniu wsparcia. Wzajemna pomoc organizacji cechowych na Pomorzu Zachodnim w świetle źródeł (XVII–XVIII w.)*, *Przegląd Zachodniopomorski*, R. 25: 2010, z. 4, s. 7–18; eadem, *Ikonographie der Zunftzeichen in Pommern (17–18. Jh.)*, *Studia Maritima*, vol. 25: 2012, s. 81–89; eadem, *Zabytki cechowe w zbiorach Muzeum Narodowego w Szczecinie*, *Przegląd Zachodniopomorski*, R. 28: 2013, z. 4, s. 23–40; eadem, *Godła cechów pomorskich jako źródła do historii skórnictwa*, [in:] *In gremio – in praxi. Przedmioty skórzane na co dzień i od święta*, red. Anna B. KOWALSKA, Szczecin 2015, s. 179–187.

na ikonografię czy sfragistykę, jednak można zrozumieć problem z umieszczeniem w konkretnych ramach chronologicznych zjawisk z zakresu kultury i sfery symboli.

Sama struktura monografii jest przejrzysta. W pierwszym rozdziale autorka nawiązuje do sytuacji cechów na objętej badaniami części Pomorza Zachodniego oraz w całym państwie brandenbursko-pruskim. Dalsze dwa rozdziały poświęcono już samemu godłom cechowym, najpierw ukazując ich rozwój w ramach branż, a następnie podając analizie ich treści. Immanentną częścią pracy jest katalog, w którym autorka zamieściła ponad 400 opisów i fotografii godła cechowych.

Należy stwierdzić, że w badaniach nad sfragistyką i ikonografią cechową Pomorza Zachodniego brakowało tego typu opracowania, łączącego w sobie zarówno syntetyczne ujęcie zabytków cechowych, jak i pogłębioną analizę ich wymowy. Jedyna dotychczasowa synteza sfragistyki cechowej na omawianym obszarze to praca Romana Buczka, która jednak nie zawiera dostatecznej interpretacji treści wizerunków napieczętych². Stąd wynika wartość monografii, która dzięki szerokiemu spojrzeniu na ikonografię cechową będzie stanowiła zachętę do dalszych, bardziej szczegółowych badań.

W tym kontekście warto także zwrócić uwagę na szeroki dobór źródeł wykorzystanych w opracowaniu. Autorka przeprowadziła rozległą kwerendę archiwalną i muzealną, dzięki której udało jej się dotrzeć do materiału sfragistycznego zarówno w postaci tłoków pieczętnych, reprodukcji, jak i odcisków pieczęci przy dokumentach. Ponadto w pracy uwzględniono innego typu zabytki, takie jak wilkomy, skrzynie, zawieszki itd., na których widniały godła cechowe. Dzięki temu czytelnik może dostrzec, jak powszechne w działalności cechu i życiu rzemieślników było stosowanie znaków cechowych. Pod względem zgromadzenia źródeł monografia na pewno będzie stanowić przydatne kompendium dla czytelników i naukowców zainteresowanych pomorskimi pieczęciami i godłami cechowymi.

Pracę należy umiejscowić w nurcie badań traktujących wizerunki napieczęte oraz herby jako formę komunikatów społecznych³. Przez szeroką gamę użytych źródeł wykracza poza zakres typowych badań heraldycznych czy sfragistycznych i wpisuje się w ramy ikonografii historycznej. Specyfika tej dyscypliny wymaga od badacza wiedzy i umiejętności spoza typowego warsztatu historyka⁴. Dlatego autorka, świadoma trudności związanych z pracą nad źródłem ikonograficznym, sięga po literaturę oraz pojęcia z zakresu semiotyki i historii sztuki.

Dostrzegając komunikacyjne funkcje godła, badaczka określa ich wspólne cechy, takie jak pragmatyzm, ponadregionalny uniwersalizm treści, autonomię itd. Zwraca

² Roman BUCZEK, *Pieczęcie cechów zachodniopomorskich od XV do XIX wieku. Część I – Katalog*, Materiały Zachodniopomorskie, t. 6: 1960, s. 419–454.

³ Zenon РІЕСН, *Pieczęć jako źródło ikonograficzne. Ze studiów nad ikonografią historyczną*, Сфрагістычныі Щорічнік, t. 5: 2015 [Sfragističnij Šoričnik, t. 5: 2015], s. 21–87; idem, *Herb jako źródło historyczne*, Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego. Nowa Seria, t. 17 (28): 2018, s. 5–44.

⁴ Zenon РІЕСН, *Czy ikonografia historyczna powinna być nauką pomocniczą historii?*, [in:] *Tradycje i perspektywy nauk pomocniczych historii w Polsce. Materiały z sympozjum w Uniwersytecie Jagiellońskim dnia 21–22 października profesorowi Zbigniewowi Perzanowskiemu przypisane*, red. Mieczysław Rokosz, Kraków 1995, s. 119–141.

uwagę na problem aktualizacji treści przekazu, tak ważny zwłaszcza dla cechów skupiających rzemieślników o różnych specjalizacjach. Znak cechu czy gildii miał za zadanie informować ogół społeczeństwa o wyrobach i usługach oferowanych przez członków cechów, stąd prostota przekazu godeł wykorzystujących najczęściej schematyczne wizerunki narzędzi bądź produktów.

Cechy i gildie organizowały nie tylko życie zawodowe rzemieślników i kupców, lecz także stanowiły wspólnotę wzajemnie wspierających się ludzi. Przynależność do cechu, a tym samym do szerszej społeczności warstwy pracującej dawała człowiekowi ugruntowaną i jasno określoną pozycję w społeczeństwie. Autorka doskonale rozumie społeczny wymiar cechów oraz gildii i dostrzega jego przejawy, interpretując treści ideowe godeł. Zwraca uwagę na takie kwestie, jak kult pracy czy identyfikacja jednostki poprzez wspólnotę, do której przynależy. Tego typu przemyslenia podnoszą wartość merytoryczną pracy, gdyż ukazują nam, jak wiele zagadnień z zakresu historii społecznej można zgłębić dzięki umiejętnej interpretacji ikonografii.

Istotnym zagadnieniem poruszonym w pracy jest kwestia procesu heraldyzacji godeł cechowych. Obserwując zmienność i brak konsekwencji w występowaniu elementów oprawy herbowej w godłach cechowych, autorka stwierdza, że proces heraldyzacji praktycznie nie zachodził. W kontekście heraldyki bardzo ciekawa wydaje się też obserwacja zależności między zmianami w godłach cechów i herbach/wizerunkach napieczętnych miast. Wpisuje się to w postulat poszukiwania związków między różnymi działaniami heraldyki⁵. Takie szerokie spojrzenie na heraldykę pozwala uchwycić kierunki przepływu idei i inspiracji.

Całą pracę charakteryzuje szerokie spojrzenie i próba umiejscowienia godeł cechów pomorskich na tle całego obszaru tej części Europy, z której Pomorze czerpało wzorce kulturowe. Stąd licznie występujące porównania do ikonografii cechowej ze szwedzkiej części Pomorza, Rzeszy niemieckiej, Polski, a nawet Czech. W ten sposób autorka ukazuje kierunki przepływu idei, ale także ponadregionalny charakter znaków, za pomocą których rzemieślnicy europejscy się identyfikowali. Badaczka przedstawia pomorskie godła jako nośniki uniwersalnych, ogólnoeuropejskich treści, ale również wskazuje na podejmowaną przez cechy próbę indywidualizacji przedstawień, np. przez czerpanie z ikonografii miast.

Przechodząc do kwestii odczytu i interpretacji samych godeł, należy zauważyć, że badaczka bardzo dobrze orientuje się w specyfice każdego rzemiosła uwzględnionego na łamach pracy. Znajomość techniki pracy oraz wyposażenia warsztatu rzemieślniczego pozwoliła na trafną identyfikację przedmiotów heraldycznych. Rozpoznanie elementów godeł cechowych wymaga obeznania nie tylko z literaturą, lecz także ze zbiorami muzealnymi, czego autorce nie brakuje. Warto zwrócić uwagę na zastosowane w monografii grupowanie godeł cechowych według branż⁶. Wynika to z podobieństw technik pracy i narzędzi, a co za tym idzie – z przedmiotów heraldycznych stosowanych przez cechy z tej samej branży.

⁵ Z. PIECH, *Herb jako źródło historyczne*, s. 42.

⁶ Podobny układ stosowano już w starszej literaturze. Por. Damian TOMCZYK, *Pieczenie górnośląskich cechów rzemieślniczych z XV–XVIII wieku i ich znaczenie historyczne*, Opole 1975.

Nie można pominąć bardzo ważnej części pracy, jaką jest wspomniany katalog godeł cechowych. Zastosowany układ godeł według nazw rzemiosł odzwierciedla tendencję całej monografii do porównywania, zestawiania. Dzięki niemu czytelnik może w łatwy sposób zauważyć różnice i podobieństwa w godłach tego samego rzemiosła – np. bednarzy – w różnych miastach. Opis poszczególnych godeł jest zróżnicowany w zależności od artefaktu, na którym dane godło zostało umieszczone. W przypadku pieczęci – czy to w formie odcisków, czy tłoków – autorka skorzystała z metod opisu stosowanych w sfragistyce, tj. określiła materiał pieczętny, opisała kształt linii otokowej, podała informacje o wymiarach, zapisała legendy i opis wizerunku napieczętnego. Nieco inaczej badaczka musiała sobie poradzić z godłami występującymi na przedmiotach, takich jak wywieszki, wilkomy, kufle, opisując artefakt i materiał, z którego został wykonany. Każdej nocie – poza nielicznymi wyjątkami – towarzyszą fotografia i informacja o miejscu przechowywania artefaktu. Pewną niedogodność dla czytelnika stanowi brak odniesień opisywanych w tekście godeł do ich wizerunków w katalogu. Dodanie numerów katalogowych do przypisów umożliwiłoby odnajdywanie opisywanych godeł w aneksie.

Praca Agnieszki Pawłowskiej, zgodnie z planami autorki, wypełnia lukę w badaniach nad ikonografią cechów pomorskich. Przez dobór szerokiej gamy źródeł oraz wykorzystanie dorobku semiotyki i historii sztuki monografia wpisuje się w zakres badań nad ikonografią historyczną. Postrzegając godła cechowe jako formę komunikatu, uświadamia, jak istotne dla zrozumienia mentalności dawnych społeczeństw jest sięganie po źródła ikonograficzne. Dzięki odwoływaniu się do znaków cechowych z terenów Rzeszy, Polski i Czech badaczce udało się przedstawić pomorskie godła w kontekście europejskim, ukazać uniwersalizm i ponadregionalny charakter ich treści. Ponadto katalog gromadzący efekt starannej kwerendy archiwalnej i muzealnej zapewne będzie stanowić wskazówkę dla przyszłych badaczy. Niewątpliwie po *Ikonografię godeł cechowych* sięgną czytelnicy zainteresowani zarówno ikonografią historyczną, sfragistyką cechową, jak i szeroko pojętą heraldyką miejską. Monografia zainteresuje także badaczy historii cechów świadomych potencjału informacji, jakie wydobyć można ze źródeł ikonograficznych.

Lukasz Koremba*

 <https://orcid.org/0000-0003-3434-3098>

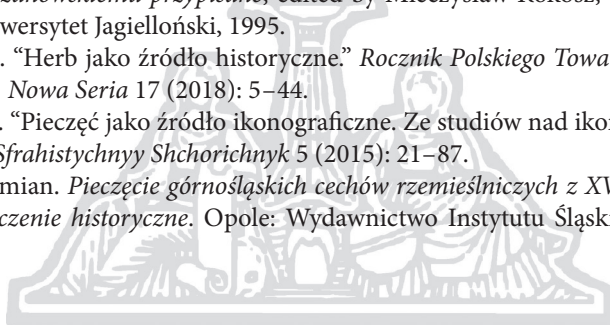
BIBLIOGRAFIA

- Buczek, Roman. "Pieczęcie cechów zachodnio-pomorskich od XV do XIX wieku. Część I – Katalog." *Materiały Zachodniopomorskie* 6 (1960): 419–454.
- Pawłowska, Agnieszka. "Cechy miasta Dąbie w XVII i XVIII wieku." In *Dąbie poprzez wieki. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej 21 września 2010 roku z okazji 750. rocznicy lokacji Dąbia na prawie magdeburskim*, edited by Radosław Gaziński and Krzysztof Marcinowki, 39–50. Szczecin: Wydawnictwo MBP, 2010.

* Szkoła Doktorska, Uniwersytet Szczeciński

 lukasz.koremba@phd.usz.edu.pl

- Pawłowska, Agnieszka. "Godła cechów pomorskich jako źródła do historii skórnictwa." In *In gremio – in praxi. Przedmioty skórzane na co dzień i od święta*, edited by Anna B. Kowalska, 179–187. Szczecin: Muzeum Narodowe, 2015.
- Pawłowska, Agnieszka. *Ikonografia godeł cechowych na Pomorzu brandenbursko-pruskim*. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2019.
- Pawłowska, Agnieszka. "Ikonographie der Zunftzeichen in Pommern (17–18. Jh.)." *Studia Maritima* 25 (2012): 81–89.
- Pawłowska, Agnieszka. "W poszukiwaniu wsparcia. Wzajemna pomoc organizacji cechowych na Pomorzu Zachodnim w świetle źródeł (XVII–XVIII w.)." *Przegląd Zachodniopomorski* 25/4 (2010): 7–18.
- Pawłowska, Agnieszka. "Zabytki cechowe w zbiorach Muzeum Narodowego w Szczecinie." *Przegląd Zachodniopomorski* 28/4 (2013): 23–40.
- Piech, Zenon. "Czy ikonografia historyczna powinna być nauką pomocniczą historii?" In *Tradycje i perspektywy nauk pomocniczych historii w Polsce. Materiały z sympozjum w Uniwersytecie Jagiellońskim dnia 21–22 października profesorowi Zbigniewowi Perzanowskiemu przypisane*, edited by Mieczysław Rokosz, 119–141. Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 1995.
- Piech, Zenon. "Herb jako źródło historyczne." *Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego. Nowa Seria* 17 (2018): 5–44.
- Piech, Zenon. "Pieczęć jako źródło ikonograficzne. Ze studiów nad ikonografią historyczną." *Sfrahistychnyy Shchorichnyk* 5 (2015): 21–87.
- Tomczyk, Damian. *Pieczęcie górnośląskich cechów rzemieślniczych z XV–XVIII wieku i ich znaczenie historyczne*. Opole: Wydawnictwo Instytutu Śląskiego w Opolu, 1975.

TNT